

המצוות בפדשה

המצוות בפרשת השבוע - הלכה ואגדה

ביכורים

טעמי המצוות וגדריהם מספר החינוך והראשונים

מקרא בכורים. ומצות הבאתן כתבתי בכסף תלוה עשה ז' [מצוה צ"א], ונכפלה המצוה להביאן כמו כן בפרשה זו, וכבר נודע כי הרבה מן המצוות נכפלות בתורה, וכולן לענין ולצורך גדול.

משרשי המצוה, לפי שהאדם מעורר מחשבותיו ומצייר בלבו האמת בכך דברי פיו, על כן בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות, וזכה להביאם לבית אלהינו, ראוי לו לעורר לבבו בדברי פיהו ולחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם, ויספר חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל, ועל כן מתחיל בענין יעקב אבינו שחלצו האל מיד לבן וענין עבודת המצריים בנו והצילנו הוא ברוך הוא מידם, ואחר השבח מבקש מלפניו להתמיד הברכה עליו, ומתוך התעוררות נפשו בשבח השם ובטובו זוכה ומתברכת ארצו, ועל כן ציונו ברוך הוא על זה כי חפץ חסד הוא.

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [בכורים פ"א מ"ה] שאין חיוב מצות מקרא בכורים על כל מביא בכורים במקדש, שיש מביאין ואינן קורין, ואלו הן, האשה והטומטום והאנדורגינוס, לפי שכל אלו אינן יכולים לומר מן האדמה אשר נתת לי, כי הארץ לא נתחלקה אלא לזכרים ודאין. וכן האפוסטרופין אינן קורין, שמביאין בכורים בשביל אחרים, וכן העבד והשליח אינן קורין שאינן יכולין לומר גם כן אשר נתת לי שהארץ אינה שלהם.

ומן הענין הזה יש לנו ללמוד בתפלותינו ותחנונינו לפני השם ברוך הוא לדקדק מאד ולהזהר בלשון שלא לומר דבר לפני השם כי אם בדקדוק גדול, וזכור זה בני ושמהו.

ועוד אמרו זכרונם לברכה בענין זה שהגרים אף על פי שלא נתחלקה להם הארץ מביאין וקורין, כי לאברהם ניתנה תחלה והוא נקרא אב המון גוים [בראשית י"ז, ד'], כלומר שכל המתגייר נחשב לו כבן.

ואמרו זכרונם לברכה [בכורים פ"א מ"ו] שהקונה שתי אילנות בתוך שדה חברו מביא ואינו קורא, לפי שנסתפקו בגמרא [בבא בתרא פ"א ע"ב] אם יש לקונה שתי אילנות קרקע אם לא, אבל הקונה שלש מביא וקורא. ויתר פרטי המצוה מבוארין במסכת בכורים ובפרק שביעי מסוטה.

ונוהגת מצוה זו בזמן שבת המקדש קיים, ובארץ ישראל דוקא, שנאמר [שמות כ"ג, י"ט] ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, ובזכרים ולא בנקבות כמו שאמרנו, ומדרבנן היו מביאין בכורים בזמן הבית מערי סיוון ועוג ומסוריא.

ועובר על זה והביא בכורים ולא קרא עליהן באותו זמן ביטל עשה זה.

מצוה צ"א - מצות הבאת ביכורים

גדר המצוה - להביא ביכורים למקדש, והוא הפרי הראשון שמתבשל באילן שחייבין אנו להביאו שם וליתנו לכהנים, ולא כל האילנות במצוה זו מן התורה, אלא שבעת המינין בלבד שנשתבחה הארץ בהן, והם חיטה ושעורה גפן ותאנה ורמון זיתים ותמרים, שנאמר [שמות כ"ג, י"ט] ראשית ביכורי אדמתך תביא וגו', ובא הפירוש שלא נאמר אלא על ז' פירות אלו. ולפי הדומה כי בדרך זו למדו זכרונם לברכה לומר כן, כי אחר שלא הוזכרו פירות אחרים חוץ מאלו בתורה בשום מקום, וציונו ברוך הוא להביא מארצינו ביכורי פירות סתם, באמת יש לדון כי על הפירות שהודיענו בתורה שהן בארץ וששיבחה בהן, על אותן ציונו. ואפשר כי יש לרבותינו זכרונם לברכה עוד הכרח הכתוב בענין, או שמא דברי קבלה הם.

וכן היה דרכם להביא אותן, הסמוכין לירושלים מביאין אותן רכים והרחוקים מייבשים אותן.

משרשי המצוה, כדי להעלות דבר השם יתברך על ראש שמחתינו, ונזכור ונדע כי מאיתו ברוך הוא יגיעו לנו כל הברכות בעולם, על כן נצטוינו להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנותיו, ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו והודאתינו לפניו כי הפירות ויתר כל הטובה מאיתו יבואו, נהיה ראויין לברכה ויתברכו פירותינו.

מדיני המצוה, מה שאמרו זכרונם לברכה [ביכורים פ"ב מ"א] שהן אסורין לזר כתרומה משנכנסו לירושלים, ומאי זה פירות מביאין מהם ביכורים מדרבנן, ושניתנין הביכורים לאנשי משמר, ושטעונין כלי והוא לכהן אם הוא של עץ, ושלא יביאם אדם בעירוב אלא בדרך נוי, כגון שמשים הוצין או עלין בסל בין כל מין ומין. ומקיף אשכולות ענבים לסל של תאנים על שפתו, ומביאין תורים ובני יונה לכבוד הביכורים ונותנין אותן לכהנים, וכיצד היו מעלין אותם, והשמחה שהיו עושין עליהן המביאין אותן והיוצאים לקראתם, והמזמורים שהיו קורין סמוך לעיר, ויתר פרטיה, מבוארים במסכת ביכורים. ונוהגת בזמן הבית בזכרים ובפירות ארץ ישראל וסוריא ועבר הירדן, אבל לא בפירות חוצה לארץ. ועובר עליה ביטל עשה.

מצוה תר"ו - מצות קריאה על הבכורים

גדר המצוה - שנצטוינו בהביאנו הבכורים למקדש לקרות עליהם הכתובים אלו הנזכרים בפרשה זו, והן מארמי אובד אבי עד הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי ה', ועל זה נאמר [דברים כ"ו, ה'], וענית ואמרת לפני ה' אלהיך וגו', וזאת המצוה יקראו זכרונם לברכה [סוטה ל"ב ע"א]

נידונים הלכתיים מהמנחת חינוך ועוד

קריאת שם בביכורים

רבא בר אדא אמר ר' יצחק בכורים מאימתי מחייבין עליהן [מיתה זו האוכלן-רש"י]. ובתוספות הוסיפו "וזהו מלכות חוץ לחומה שמצותו בפנים בעזרה" [משיראו פני הבית. כמאן כי האי תנא דתניא, רבי אליעזר אומר בכורים מקצתן בחוץ ומקצתן בפנים, שבחוץ הרי הן כחולין לכל דבריהם, שבפנים הרי הן כהקדש לכל דבריהם].

עוד מצאנו בתוספתא ביכורים א' - "חומר בתרומה שאין במעשר שני ובמעשר שני שאין בתרומה שהתרומה אין ניטלת אלא מן המוקף ואין ניטלת אלא מן הגמור ואין ניטלת מן הסהור על הטמא ומדמעת וחייבין עליה חומש ונוהגת בכל הפירות מה שאין כן בבכורין".

שינוי בביכורים ג' - "כיצד מפרשישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר רמון שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ורבי שמעון אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע".

ומבואר שצריך לקרוא שם לביכורים ולקדשם. [ולא מספיק להביא הביכורים למקדש ולעשות הסדר המבואר בפרשה, ואולי זה נלמד מהפסוק שבפרשה "ולקחת מראשית כל פרי האדמה"].

אמנם אמרו במכות י"ח שאינם קדושים ממש עד שיראו פני הבית - "אמר

בביכורים שאין הפרשה חלק מהמצווה, **אין כל כך תוקף להפרשה** להחליט הממון כממון הכהן באופן מוחלט [ואף שקורא שם נתבאר שאינו אלא הכנה להבאה, ואינו תקף כ"כ כיון שאינו בא להתיר טבל וכפי שנתבאר]. וכן **בראשית** הגו בתוספתא חולין י"ז - "המפריש גז צאנו ואבד חייב באחריותו", והיינו כנ"ל שכיון שאין מצווה בהפרשה, לכן אף אם הפריש אין לזה תוקף שייחשב כממון הכהן ויפטר מהאחריות.

וכעין ענין זה מצינו **בפדיון הבן ופטר חמור** בבכורות ט"ז - זכר ונקבה מפריש טלה והוא לעצמו [מפני הספק] **וכיון דלעצמו הוא, למה לי לאפרושי-לאפקועי לאיסוריה מיניה**, אלמא כיון דלא מפקע אסור בהנאה, מתני' מני ר' יהודה היא, דתניא פטר חמור אסור בהנאה, ורבי שמעון מתיר.

ומבואר בזה שרק למ"ד שיש צורך להתיר איסור אז יש משמעות להפרשה בכדי להתיר, ולכן צריך לפדות אפילו מספק. [אבל למ"ד שאין איסור, על כרחך אין מצווה בהפרשה אלא בנתינה ומכיון שהוא ספק, פטור מהנתינה מדין המע"ה].

ועל זה שנינו שם בדף י"ב - המפריש פדיון פטר חמור ומת, **רבי אליעזר** אומר חייבין באחריותו, כחמש סלעים של בן, **וחכ"א אין חייבין באחריותו**, כפדיון מעשר שני. העיד רבי יהושע ורבי צדוק על פדיון פטר חמור שמת שאין כאן לכהן כלום, **מת פטר חמור ר"א אומר יקבר, ומותר בהנאתו של טלה, וחכ"א א"צ להקבר, וטלה לכהן**."

והיינו שלדעת ר' אליעזר לא חל הפדיון בהפרשה לבד, [ומטעם זה אמר בסיפא שיקבר החמור ושאינו צריך לתת הטלה לכהן] וממילא חייב באחריותו, ודימו זאת לפדיון בכור אדם שאין המצווה אלא בנתינה ולא חל בהפרשה כלום [ולכן בספק אמרו בזה שאינו מחוייב משום המע"ה], אבל לפי חכמים חל הפדיון בהפרשה להתיר החמור ונעשה הטלה מיד ממון כהן, כדאמרו בסיפא שא"צ להקבר והטלה לכהן, ולכן אמרו שאינו חייב באחריותו.

ובאמת הרמב"ם ביכורים ב' לא כתב בגדר המצווה אלא ההבאה - מצות עשה **להביא** בכורים למקדש". ואילו בתרומות ב' כתב - "כל אוכל אדם הנשמר שגידוליו מן הארץ חייב בתרומה, ומצות עשה להפריש ממנו ראשית לכהן שנאמר ראשית דגןך תירושך ויצהרך תתן לו".

[ואף שבספר המצוות כתב - "והמצוה הקכ"ה היא שצונו להוציא הביכורים ולהביאם למקדש, כבר נתבאר שכהנה להבאה, יש צורך להוציא בקריאת שם"]

לכתחילה מהמבכרות ובדיעבד אף מהפירות המאוחרים

כתוב בפסוק בפרשה - "וְלִקְחֶתָּהּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה".

ואמרו במשנה **ביכורים ג'** - "כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שביכר רמון שביכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים ורבי שמעון אומר אף על פי כן חוזר וקורא אותם בכורים מאחר שיתלשו מן הקרקע".

ומבואר שיש להפריש הביכורים מהפירות שבכרו ראשונים. וכן כתב החינוך כאן בגדר המצווה - "להביא ביכורים למקדש, והוא הפרי הראשון שמתבשל באילן שחייבין אנו להביאו שם וליתנו לכהנים".

אמנם יש לדון אם דין זה מעכב, או שבדיעבד מהני ההפרשה אף מפירות מאוחרים יותר.

ויש להביא ראיה לזה מהרמב"ם ביכורים ב' י"ט - "ואם נטמאו הפירות כולן אינו מפריש בכורים בטומאה, אלא מפריש מן הטהור על הטמא לכתחילה, ואם אין לו פירות אחרות להפריש מהן יראה לי שאינו מפריש בטומאה שאין מפרישין לאבוד".

ומדנקט הפירות כולן משמע שאם נשארו עדיין חלק מהפירות טהורים [אפילו המאוחרים] הרי הוא מפריש מהן, ורק אם נטמאו כולן מפריש מפירות אחרים עליהן. **ומבואר בזה שבדיעבד אפשר להפריש גם מהפירות המאוחרים**.

עוד יש להביא **מביכורים ב' ד'** - "ועושה אדם כל שדהו בכורים" והובא ברמב"ם ביכורים ב' י"ז. **ומבואר בזה** שעכ"פ יכול לחול שם ביכורים גם על הפירות המאוחרים, [אמנם עדיין אין זה מכריח שיכול להפטר מחיוב הביכורים בפירות המאוחרים בלבד].

ויש להביא **דוגמא לדבר** מ"ראשית הגז" שגם שם כתוב בפסוק לשון "ראשית" ומכל מקום כתב הרמב"ם ביכורים י"ט ו"ו - "ראשית הגז מצותה בתחלה ואם הפריש בין באמצע בין בסוף יצא". [עיי' בזה בדרך אמונה ביכורים ב' י"ט, שהביא ראיות אחרות, ולכאורה אינם מוכרחים].

וכתב הר"ש **בביכורים ב' א'** - "קתני מיהת דתרומה מדמעת וחייבים עליה חומש מה שאין כן בביכורים ויש לומר דהתם איירי בקריאת שם בעלמא קודם שהביא לעזרה ומתניתין דהכא דחייבין עליהן מיתה וחומש לאחר שבאו לעזרה ואפילו קודם קריאה ותנופה לא מעכבי". **ומבואר בזה** שבקריאת השם עדיין אינה מדמעת.

האם יש מצווה גם בהפרשה או רק בהבאה

ביכורים הוא אחד מכ"ד מתנות הכהונה, והנה מצאנו שני סוגים של מתנות כהונה:

(1) **תרומה וחלה** - יש בהם שני חלקים - א) הפרשה וקריאת שם, שבזה נתקן הטבל [אף קודם שנתנם לכהן], ולכן מברכים על הפרשה. ב) שצריכים לתת אותם לכהן. [עיי' רמב"ן בהשגות לספר המצוות שורש י"ב - "כי הדברים הטובלים הם שתי מצות בודאי. והמשל בזה החלה". ואף להרמב"ם שם שכוללם במצווה אחת, מכל מקום הם שני חלקים נפרדים וברור שהטבל נתקן בהפרשה לבדה ואינו תלוי בנתינה לכהן].

(2) **ראשית הגז וזרוע לחיים וקביה** - יש בהם רק חלק אחד, והוא הנתינה לכהן, אבל להפרשה אין שום משמעות כיון שאינם טובלים. [וברמב"ן שם - "אבל הדברים שאינם טובלים כגון ראשית הגז והמתנות הזרוע והלחיים והקבה לא נמנה אלא נתינתן, שלא נצטוונו בהן בהרמתן אבל אמר ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה וראשית גז צאנך תתן לו ואינו מברך בהפרשתן כלל"].

ומצאנו בסוג הראשון שיש חיוב להפריש מספק כדי לתקן את הפירות מספק איסור, [ומכל מקום מספק אינו מחוייב לתת התרומה לכהן, ויכול להשאירו אצלו]. אמנם בסוג השני שאין בהם טבל וכל המצווה היא הנתינה, אינו מחוייב לתת במקום ספק. [כדאיתא בחולין קל"ד - "תני ר' חייא שמונה ספקות נאמרו בגר, ארבע לחיוב וארבע לפטור, קרבן אשתו, וחלה, ובכור בהמה טמאה, ובכור בהמה טהורה לחיוב, ראשית הגז, והמתנות, ופדיון הבן, ופדיון פטר חמור לפטור". וברש"י שם - ראשית הגז כו' - כל הנך כולוהו לא רמיא איסורא עלייהו אלא ממונא היילךך ספיקן לקולא].

ומעתה יש לחקור במצוות ביכורים לאיזה סוג היא שייכת, שהרי אינה טובלת כדאיתא בביכורים ב' ג' - "יש בתרומה ומעשר מה שאין כן בבכורים שהתרומה והמעשר אוסרין את הגורן [משום טבל, כל זמן שלא הורמן] ויש להם שיעור ונוהגים בכל הפירות בפני הבית ושלא בפני הבית ובאריסין ובחכורות ובסקריקין ובגולן הרי אלו בתרומה ובמעשר מה שאין כן בבכורים" [שאין נוהג בהם דברים אלו, ומכללם שאינם טובלים, ואף קודם הפרשת הביכורים אין הפירות אסורים באכילה].

וא"כ לפי יסודו של הרמב"ן שהבאנו, כל שאינו טובל אין מצווה בהפרשה רק בנתינה לכהן, ואם כן צריך להיות שמספק לא יהיה מחוייב להביא ביכורים. אמנם מצאנו להדיא שחייבים להביא ביכורים מספק, בביכורים א' ו' "הקונה שתי אילנות בתוך של חברו מביא ואינו קורא". וכתב הרמב"ם בפרושו שם שהוא משום ספק [וכן משמע בב"ב פ"א].

וצריך לומר שאמנם אינו דומה לסוג הראשון כיון שאינה טובלת, וההפרשה עצמה אינה מכלל המצווה [ומכל מקום צריך "קריאת שם" בתור "הכנה" להבאה, מפני שצריכים להביא "ביכורים" שכבר נקרא שם עליהם, אמנם גם אינו דומה לסוג השני, ואין המצווה לתת לכהן אלא ההבאה לבית המקדש, ואח"כ כהני המשמר באים ולוקחים [ואין צריך שהוא עצמו יתן להם], ועל כן הוי ספק דאורייתא לחומרא, ולא ספק ממונא לקולא. [ולפי זה אין לברך על הפרשת הביכורים דלא דמי לתרומה. ועיי' בדרך אמונה ביכורים ב' א' שהביא שיש אומרים שמברכים על הפרשת הביכורים].

חיוב אחריות בביכורים ובתרומה

לפי הנ"ל יתכן לפרש מה שבתרומה אינו חייב באחריותה [אם אבדה לאחר שהפרישה], ואילו בביכורים חייב: **ביכורים א' ט'** - "ומנין שהוא חייב באחריותו עד שיביא להר הבית שנאמר (שמות כג) ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך מלמד שחייב באחריותו עד שיביא להר הבית". ושם ב' ד' - "ויש בבכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר שהבכורים נקנין במחובר לקרקע ועושה אדם כל שדהו בכורים וחייב באחריותם וטעונים קרבן ושיר ותנופה ולינה".

ויש לפרש לפי הנ"ל שבתרומה כיון שיש מצווה בהפרשה יש לה תוקף מוחלט, ממילא נהפכו פירות אלו להיות ממון הכהן באופן מוחלט, [ואף שיש גם מצווה לתת לכהן מכל מקום אינו מחוייב בשמירתם]. אמנם